

Starčević i Strossmayer u izdanjima Leksikografskoga zavoda: usporedba, analiza i interpretacija

U članku se navode svi enciklopedijski i leksikonski članci u tiskanim i mrežnim izdanjima Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža* (zaključno s člankom u mrežnome izdanju *Hrvatskoga biografskog leksikona* iz 2023) koji se tiču ponaosob Ante Starčevića i Josipa Jurja Strossmayera. Autor donosi kategorizirani popis svih spomenutih izdanja kronološkim slijedom, nakon čega u njima navodi bitnije razlike. Pritom je naglasak stavljen na tekstove koji su sadržajno najbližiji, dok se u opširnijim člancima analiziraju pojedini dijelovi. Uz navedeno, analizira se uvodno definiranje, odnosno uvodni opis Starčevića i Strossmayera u člancima iz kojih se uočavaju razlike nastale u izdanjima tijekom godina. Zaključni naglasak stavljen je na obradu dijelova članaka koji se tiču odnosa Starčevića i klerikalizma¹ u Hrvatskoj općenito, a shodno tomu i njegova odnosa sa Strossmayerom, odnosno prikaza i objašnjenja tih odnosa u člancima. Kao prva osoba koja se bavi ovom tematikom na ovaj način, autor nastoji donijeti što opširniji popis bitnijih razlika nastalih u člancima, ali i što dostojnije prikazati odnos Starčevića i Strossmayera u obrađenim izdanjima, stvarajući pritom bazu za daljnja istraživanja sličnih leksikografskih tema.

Uvod

Ante Starčević² i Josip Juraj Strossmayer³ zastupljeni su u brojnim enciklopedijskim i leksikonskim izdanjima Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža*

¹ Klerikalizam je pojam koji se odnosi na nastojanje da pripadnici klera imaju istaknut položaj u javnome životu, odnosno politici i kulturi određene države, u ovome slučaju Hrvatske, koja je tada bila u sklopu Habsburške Monarhije.

² Ante Starčević hrvatski je političar i književnik. Od školskih dana bio je pripadnik Ilirskoga pokreta, te protivnik ideja Vuka Stefanovića Karadžića i njegovih sljedbenika. Jedan je od osnivača Stranke prava. Protivio se zajedničkim poslovima Hrvatske s Austrijom i Ugarskom. U Hrvatskome saboru sukobljavao se s narodnjacima (pripadnicima Narodne stranke) i unionistima, čime je došao u loš odnos s Ivanom Mažuranićem i Josipom Jurjom Strossmayerom. Bio je protivnik sveslavenstva i jugoslavenstva, kao i djelovanja klera u političkom životu. Godine 1895. napustio je Stranku prava i bio jedan od osnivača Čiste stranke prava. Zbog svojega djelovanja prozvan je Ocem domovine. Za više informacija pogledati: Starčević, Ante. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 30. 9. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/57830>>.

u Zagrebu. Uzevši u obzir važnija izdanja Zavoda od njegova osnutka 1950, treba napomenuti da se Starčević i Strossmayer istovremeno spominju u svim važnijim izdanjima, izuzev mrežnoga izdanja *Hrvatskoga biografskog leksikona (HBL)*, u kojemu se, barem trenutno,⁴ spominje samo Starčević. Za potrebe ovoga istraživanja u obzir su uzete važnije enciklopedije i leksikoni (njih ukupno 18, uključujući šest mrežnih izdanja) u kojima se obojica spominju (osim u *HBL-u*). Starčević i njegov, mogli bismo reći – politički oponent Strossmayer, često se navode kao antipodi, odnosno osobe dijametralno suprotnih stavova, što se navodi i u nekima od obrađenih izdanja,⁵ barem u vezi s njihovim odnosom do susreta u Krapinskim Toplicama 1893, na koji je javnost gledala kao na čin pomirbe pravaša⁶ i narodnjaka.⁷

Prvi članci o Starčeviću i Strossmayeru u izdanjima Leksikografskoga zavoda tiskani su 1964, u godini nakon preimenovanja Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ), a članci o njima, povrh toga što su objavljivani u više izdanja bivše države, u tiskanom i mrežnom obliku objavljivani su i nakon uspostave samostalne i suverene Republike Hrvatske sve do današnjih dana. Najnoviji među njima je onaj povjesničara Stjepana Matkovića objavljen 2023. na mrežnim stranicama *HBL-a*. Za potrebe ovoga istraživanja sastavljen je popis enciklopedijskih i leksikonskih izdanja, kao i mrežnih inačica, obrađenih u tekstu. Potrebno je napomenuti da su mrežna izdanja uglavnom nastala prijenosom tekstova iz tiskanih izdanja u mrežna, kao i to da su neka od njih revidirana i ažurirana, a neka se još uvijek redovito ažuriraju (primjerice, mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije*). Glavni cilj

³ Josip Juraj Strossmayer hrvatski je političar i đakovački biskup. Rođen je u obitelji podrijetlom iz Austrije. U razdoblju 1848 – 1849. zastupao je ideju o federalnom uređenju Habsburške Monarhije. Bio je naklonjen slavenskoj i južoslavenskoj ideji, zbog čega je bio na udaru brojnih kritika, posebice Ante Starčevića. Od 1860. pripadnik je Narodne stranke. Nakon Berlinskoga kongresa 1878, zastupao je ideju trijalističke i federativne Austro-Ugarske Monarhije. Za više informacija pogledati: Strossmayer, Josip Juraj. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2013. – 2024. Pristupljeno 30. 9. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/strossmayer-josip-juraj>>.

⁴ U trenutku pisanja ovoga teksta *Hrvatski biografski leksikon* imao je devet objavljenih svezaka (sv. 9 – Lo-Marj), dok je deseti u pripremi. U mrežnome izdanju leksikona, uz tekstove iz tiskanoga izdanja, nalaze se pojedini prigodni članci objavljeni prije tiskanoga izdanja sveska u kojemu su predviđeni za objavu. Isti je slučaj s prigodno objavljenim tekstom o Anti Starčeviću, koji je objavljen povodom 200. obljetnice njegova rođenja (2023), a koji je napisao povjesničar Stjepan Matković.

⁵ BANAC 1999B: 371.

⁶ Pravaši su pripadnici *Stranke prava* osnovane 1861. pod punim nazivom *Stranka hrvatskoga državnog prava*.

⁷ Narodnjaci su pripadnici *Narodne stranke* osnovane 1841., koja se do 1843. zvala *Ilirska stranka*. Pogledati u: MELEM HAJDAROVIĆ 2015B: 391.

ovoga rada jest obrada dosad objavljenih enciklopedijskih i leksikonskih članaka o Anti Starčeviću i Josipu Jurju Strossmayeru u izdanjima Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža*, odnosno njihova analiza i interpretacija, točnije njihovih bitnijih sličnosti i različitosti, pojedinih tematskih dijelova (definiranje Starčevića i Strossmayera, odnos Starčevića i Strossmayera), ali i odnosa autora proučavanih članaka prema problematici te kakav je bio njihov pristup temi tijekom godina.

Važniji članci u enciklopedijama Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža* o Starčeviću i Strossmayeru nalaze se u:

1. VII. svesku I. izdanja *Enciklopedije Leksikografskoga zavoda* koji je otišnut 1964,
2. VI. svesku II. izdanja te enciklopedije iz 1969,
3. VIII. svesku I. izdanja *Enciklopedije Jugoslavije* iz 1971,
4. VII. svesku *Opće enciklopedije (Jugoslavenskoga leksikografskoga zavoda)* iz 1981,
5. II. svesku *Krležijane* iz 1999,
6. XX. svesku *Hrvatske enciklopedije* iz 2008,
7. IV. svesku *Hrvatske književne enciklopedije* iz 2012.

S druge strane, važniji članci u leksikonima Leksikografskoga zavoda nalaze se u:

1. *Leksikonu Jugoslavenskoga leksikografskoga zavoda* iz 1974,
2. *Hrvatskom općem Leksikonu* iz 1996,
3. XX. svesku *Hrvatskoga obiteljskoga leksikona* iz 2005,
4. *Hrvatskom općem leksikonu* iz 2012,
5. *Leksikonu Antuna Gustava Matoša* iz 2015.

Članci dostupni u mrežnim izdanjima Leksikografskoga zavoda nalaze se u:

1. *Hrvatskom biografskom leksikonu*,
2. *Hrvatskoj enciklopediji*,
3. *Hrvatskom obiteljskom leksikonu*,⁸
4. *Hrvatskom općem leksikonu*,⁹
5. *Krležijani*,¹⁰
6. *Proleksisu* (mrežno izdanje negdašnje *Proleksis enciklopedije* pokrenuto 2010, posljednji put revidirano 2021).

⁸ Članci u mrežnome izdanju *Hrvatskoga obiteljskog leksikona* dostupni su na adresi: <https://hol.lzmk.hr> te se zbog istovjetnosti teksta s tiskanim izdanjem neće zasebno citirati.

⁹ Članci u mrežnome izdanju *Hrvatskoga općeg leksikona* dostupni su na adresi: <https://hol2.lzmk.hr> te se zbog istovjetnosti teksta s tiskanim izdanjem neće zasebno citirati.

¹⁰ Članci u mrežnome izdanju *Krležijane* dostupni su na adresi: <https://krlezijana.lzmk.hr> te se zbog istovjetnosti teksta s tiskanim izdanjem također neće zasebno citirati.

Bitnije razlike u člancima o Starčeviću

Što se tiče dvaju izdanja (1964. i 1969) *Enciklopedije Leksikografskog zavoda (ELZ)*, u njima se mogu zamijetiti pojedine različitosti. U tekstovima o Starčeviću vidljive su određene sadržajne promjene. U izdanju iz 1964. navodi se da je „teologiju, historiju i filozofiju studirao u Pešti...“, dok se taj podatak ne nalazi u izdanju iz 1969. godine. Glede njegova položaja velikoga bilježnika Riječke županije na koji je izabran 1861, u I. izdanju *ELZ-a* navodi se da je „zbog svojih govora na županijskim skupštinama stavljen 1862. pod istragu i suspendiran s položaja“.¹¹ U izdanju iz 1969. navodi se da je „1862. suspendiran i kao protivnik režima osuđen na mjesec dana zatvora“.¹² Oba podatka iz II. izdanja navode se i u kasnijoj *Općoj enciklopediji (OE)*, o kojoj će biti više riječi u nastavku.¹³ Nadalje, u spomenutom II. izdanju navedeno je da je bio narodnim zastupnikom Hrvatskoga sabora 1871,¹⁴ što se u prethodnome izdanju ne navodi. U dijelu teksta koji govori o Starčeviću stavu prema Austriji i Mađarskoj, u oba izdanja navodi se njegovo dosljedno zauzimanje krajnje neprijateljskoga stava prema Austriji, a u I. izdanju tomu je pridodano da je beskompromisno ustajao protiv bilo kakva oblika hrvatsko-austrijske zajednice.¹⁵ Ta se rečenica ne ponavlja u II. izdanju. Prilikom obrade ovih članaka bitno je spomenuti onaj iz 1981. u *OE-u*. Naime, tekst je sadržajno vrlo sličan dvama navedenima, uz manje izmjene. Povrh ranije spomenute razlike u vezi sa Starčevićevim boravkom u zatvoru, treba napomenuti da se u I. izdanju *ELZ-a* ne spominje da je Starčević bio zastupnik u Hrvatskome saboru 1871, što se navodi u II. izdanju te enciklopedije, ali i u *Općoj enciklopediji*.¹⁶ Iz ovoga je jasno vidljivo da već u prvim izdanjima Leksikografskoga zavoda, u vrijeme kada mu je ravnatelj bio Miroslav Krleža, dolazi do pojedinih sadržajnih promjena. Najuočljivije su spomenute podatkovne promjene. Potrebno je napomenuti i to da su tijekom pisanja tekstova u starijim izdanjima sačuvani i objavljeni pojedini komentari tekstova (marginalije), a oni vezani uz članak o Starčeviću u *OE-u* objavljeni su u *Radovima* Leksikografskoga zavoda.¹⁷

Najopširniji članci o Starčeviću i Strossmayeru (do 2023. i članka o Starčeviću u *HBL-u*) otisnuti su 1971. u *Enciklopediji Jugoslavije (EJ)*, a oba je napisao povjesničar Jaroslav Šidak. U tekstu o Starčeviću spominju se mnogobrojni podatci,

¹¹ ELZ 1964: 175.

¹² ELZ 1969: 136.

¹³ OE 1981: 657.

¹⁴ ELZ 1969: 136.

¹⁵ ELZ 1964: 176; ELZ 1969: 136.

¹⁶ ELZ 1964: 175; ELZ 1969: 136; OE 1981: 657.

¹⁷ RADOVI 1999: 269.

od kojih valja izdvojiti onaj da je Starčević bio zatvoren 1863, što u prethodnim izdanjima nije navedeno. Usto, valja napomenuti da u dijelu teksta koji se odnosi na Starčevićovu raspravu *Ime Serb* iz 1868. autor navodi sljedeće: „Ako je takvim shvaćanjima uspijevao da hrvatsko ime i narodnost uzvisi u opreci prema srpskom imenu i narodnosti i tako hrvatsku nacionalnu ideju ojača, on je u isti mah, budeći otpor u povrijeđenom srpstvu, znatno utjecao na jačanje njegove nacionalne ideje. Međutim, kao svaki nacionalni unitarizam, ni Starčevićev nije Južne Slavene zbližavao, nego ih je još više razjedinjavao.“¹⁸ Ovaj članak djelomično je kritičan, ali sadržajno i podatkovno najopširniji u starijim izdanjima Leksikografskoga zavoda. U njemu Šidak iznosi niz dotad, barem u obrađenim izdanjima, nespomenutih podataka, pritom iznoseći svoje viđenje o Starčevićevu liku i djelu (koje je vjerojatno nastalo u suradnji s redakcijom). Spomenuti je članak zbog podatkovne opširnosti postao neizostavnim dijelom svake daljnje enciklopedijske obrade Ante Starčevića.

U II. svesku *Krležijane* iz 1999. tekst o Starčeviću napisao je povjesničar Ivo Banac. Navodi Starčevića kao protivnika Karadžićeve „govodarštine“ u pravopisnoj normi te kao jednoga od osnivača Stranke prava, uz Petra Vrdoljaka i Eugena Kvaternika. Ovaj je podatak zanimljiv jer se u prijašnjim enciklopedijskim tekstovima nije spominjao Vrdoljak, nego isključivo Kvaternik. Nadalje, navedeno je da je Starčević za života bio predmetom kulta („Stari“ i „otac domovine“) te ga je u tom obrascu preuzeo i Miroslav Krleža, koji je prema njemu bio nekritičan, pa ga je vidio kao simbol „stopostotne negacije Habsburga, u vrijeme kada se ta negacija pričinjala svim trezvenjacima pijanom“. Krleža je, kako je navedeno, štitio proročki lik „Staroga“ od svih protivnika te je štovao njegov književni rad.¹⁹ Ovaj je članak baziran na Krležinu pogledu na Starčevića koji je bio pozitivan, za razliku od pogleda na Strossmayera o kojemu nije imao pozitivno mišljenje.²⁰

U *Hrvatskoj enciklopediji (HE)* navedeno je da je Starčević objavljivao pjesme i prozu pod pseudonimom A. V. Rastevčić. Bitnija razlika između tiskanoga i mrežnoga izdanja *HE-a* vidljiva je u promjeni rečenice u kojoj se navodi da je „konceptije o sveslavenstvu i jugoslavenstvu smatrao pogubnima za hrvatski narod“ te im je u mrežnome izdanju dodano „srpstvo“ kao treća sastavnica konceptija koje je Starčević smatrao pogubnima.²¹ Uz navedeno, važno je napomenuti da se u ovome članku spominje da je Ante Starčević osnovao Čistu stranku

¹⁸ ŠIDAK 1971A: 129.

¹⁹ BANAC 1999A: 348.

²⁰ O Krležinu odnosu prema Strossmayeru više u podnaslovu *Bitnije razlike u člancima o Strossmayeru*.

²¹ *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Starčević, Ante“; Starčević, Ante. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2013. – 2024. Pristupljeno 23. 5. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/57830>>.

prava s Josipom Frankom, Eugenom Kumičićem i Milom Starčevićem, dok se u prethodnim izdanjima spominjao jedino Frank.²²

U *Hrvatskoj književnoj enciklopediji (HKE)* iz 2012. u potpisu članka o Starčeviću navedena je redakcija. U njemu je naglasak stavljen na Starčevićovo književno djelovanje. Tako se u tekstu, između ostalih noviteta, odnosno informacija kojih nema u starijim izdanjima, nalazi podatak da je Starčević 1849. bio izabran za profesora filozofije i povijesti na zagrebačkoj Akademiji, ali je spomenutu potvrdu iz Beča zaustavio biskup Mirko Ožegović. Također je navedeno da je „u Gajevim *Narodnim novinama* 1851–52. (...) vodio žestoke polemike sa srpskim piscima, ali i s hrvatskim pristašama Vuka Stefanovića Karadžića, osobito s članovima MH, pobornicima Bečkoga dogovora“. Polemiku je 1852. prekinuo Ljudevit Gaj.²³

Što se tiče leksikonskih izdanja, članci su razmjerno kraći od onih u enciklopedijskim izdanjima, izuzev *Leksikona Antuna Gustava Matoša (Leksikonu AGM)* iz 2015, u kojemu su duži članci. Tekstovi o Starčeviću u *Leksikonu JLZ-a* iz 1974, *Hrvatskom općem leksikonu (HOL)* iz 1996. i 2012, te *Hrvatskom obiteljskom leksikonu* iz 2005, podatkovno su vrlo slični, uz napomenu da je u *HOL-u* iz 1996. Starčević prvi put u obrađenim izdanjima naveden kao „otac domovine“.²⁴ Uz navedeno, u *Leksikonu JLZ-a* spominje se njegov negativan odnos prema klerikalcima.²⁵ Nadalje, treba napomenuti da se u *HOL-u* (1996) navodi sljedeće: „Rano se oslobodio iluzija o jedinstvu južnih Slavena.“²⁶ Ta rečenica u dvama predstojećim leksikonskim izdanjima glasi: „Rano odbacio ideju o jedinstvu južnih Slavena.“²⁷ Iz ovoga se jasno vidi drugačije definiranje Starčevićeva odnosa prema ideji o jedinstvu južnih Slavena, koji je iz „oslobađanja iluzije“ preinačen u „odbacivanje ideje“. Članak u *Leksikonu AGM-a* najvećim je dijelom baziran na odnosu Antuna Gustava Matoša prema Starčeviću.

Povrh navedenih tiskanih izdanja u kojima se spominje Ante Starčević, treba napomenuti da postoje i prethodno spomenuta mrežna izdanja u kojima su tekstovi većim dijelom potpuno isti ili vrlo slični tiskanim izdanjima. Ponajprije je ovdje riječ o *HE-u*, čiji tekst u odnosu na tiskano izdanje sadrži nekoliko manjih, može

²² *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „Starčević, Ante“; Do tiskanja 10. sveska *Hrvatske enciklopedije* (2008) Josip Frank je spomenut u *Enciklopediji Jugoslavije* (1971) i *Krležijani* (1999) kao suosnivač Čiste stranke prava uz Starčevića, dok se, izuzev njega, kao suosnivači ne spominju drugi akteri događaja. U *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* (2012) ponovno je spomenut samo Frank, jednako kao i u mrežnome izdanju *Proleksis enciklopedije* (članak revidiran 2014).

²³ HKE 2012: 138–139; Tekst u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* potpisuje redakcija.

²⁴ HOL 1996A: 936.

²⁵ Ovaj odnos detaljnije je pojašnjen u dijelu teksta naslovljenom *Starčevićev odnos prema Strossmayeru i kleru općenito*.

²⁶ HOL 1996A: 936.

²⁷ *Hrvatski obiteljski leksikon* 2005: 73; HOL 2012: 1293.

se reći „kozmetičkih“ promjena, od kojih je jedna bitnija već spomenuta. Osim toga, *Hrvatski obiteljski leksikon* i *Krležijana* u mrežnome su izdanju identični tiskanim izdanjima, jednako kao i *HOL*, u kojemu su članci preuzeti iz tiskanoga izdanja iz 2012. godine. Nadalje, treba napomenuti da se tekstovi o Starčeviću nalaze i u *Proleksis enciklopediji* (mrežno izdanje), koja je od 2010. pod dome-nom Leksikografskoga zavoda, a čiji su članci posljednji put, ako se ne varam, revidirani 2021. (članak o Starčeviću revidiran je 2014). Tekstovi u njoj također su podatkovno slični ostalim leksikonskim izdanjima. Dosad najopširniji članak o Anti Starčeviću nalazi se u mrežnome izdanju *HBL-a*. Riječ je o članku koji je napisao povjesničar Stjepan Matković.

Bitnije razlike u člancima o Strossmayeru

Što se tiče tekstova o Josipu Jurju Strossmayeru u prvim enciklopedijskim izdanjima, treba napomenuti da su članci u oba izdanja *ELZ-a* vrlo slični. Najbitnije promjene očituju se u pogledu nadopune članka u II. izdanju enciklopedije nekim važnijim godinama te izbacivanjem podatka da je Strossmayer 1848. djelovao kao publicist.²⁸ Članak u *OE-u* sadržajno je vrlo sličan dvama prethodno spomenutim izdanjima, posebice II. izdanju *ELZ-a*. Sadržaj teksta praktički je identičan uz neke manje autorske (redakcijske) intervencije i izmjene. Jedina bitnija razlika vidljiva je u pogledu dodavanja rečenice na kraju teksta koja glasi: „S. je 1874. osudio laicizaciju pučkog školstva, ali se 1904. najodlučnije ograđio od namjere da se njegovo ime koristi za osnivanje klerikalne stranke.“²⁹ Članak u *EJ-u* trenutno je najdulji članak o Strossmayerovu liku i djelu u izdanjima Leksikografskoga zavoda, a potpisuje ga Jaroslav Šidak.³⁰ Glede ovoga teksta, treba napomenuti da je Miroslav Krleža u spomenuto vrijeme zapisivao marginalije koje su nastajale vezano uz članke u *EJ-u*. Također je sačuvano i nekoliko puta objavljeno ono što je napisao u vezi Strossmayera, iz čega se može dobiti uvid u podatke koji su bili dostupni i zabilježeni u vrijeme nastanka spomenutoga izdanja, kao i Krležin savjet da se tekst o Strossmayeru smanji sa 100 na najviše 70 redaka.³¹

Tekst o Strossmayeru u *Krležijani* potpisuje Ivo Banac. Ovdje svakako treba izdvojiti rečenicu u kojoj Banac negira sve dosadašnje kritičke stavove o Strossmayerovu stavu u vezi s hrvatskom neovisnošću kada piše: „...neosporno je da je Strossmayer, uz pravaše, dosljedno zastupao hrvatsku državnopravnu neovisnost,

²⁸ ELZ 1964: 213; ELZ 1969: 172.

²⁹ OE 1981: 704.

³⁰ U članku o Strossmayeru na dvama mjestima spominje se Ante Starčević, a taj je dio članka zasebno obrađen u odlomku naslovljenom *Starčevićev odnos prema Strossmayeru i kleru općenito*.

³¹ KRLEŽA 2011: 568–569; KRLEŽA: 2016: 121; KOLO 2007: 491–492.

te su neutemeljena razna domišljanja, često na granici falsifikata, kojima se osporava to temeljno opredjeljenje“. Također navodi: „...tijekom svoje javne djelatnosti bio je u svijetu najpoznatiji Hrvat, koji je, unatoč osporavanjima, uvijek djelovao za dobrobit domovine“. ³² Ovime je Banac jasno negirao dotadašnje negativne stavove o Strossmayeru, posebice po pitanju hrvatske državne neovisnosti. Članak u *HE-u* podatkovno je sličan prethodnim izdanjima. No treba skrenuti pažnju na nekoliko podataka. Naime, navodi se da je Strossmayer tijekom Prvoga vatikanskog koncila ³³ održao pet govora, dok se u prijašnjim izdanjima nije spominjao točan broj održanih govora. K tome je navedeno da se zalagao za razumijevanje i pomirenje katolika, pravoslavaca i protestanata, što je bitno navesti jer se u prethodnim izdanjima, u tom pogledu spominjali samo katolici i pravoslavci. ³⁴ Vidljivo je da su autori *HE-a* skretali pozornost na neke podatke koji dotad nisu bili zapisivani u obrađenim izdanjima. Članak u *HKE-u* također je potpisao Ivo Banac, a u zaključnome dijelu članka navodi da je Strossmayer naš najveći kulturni mecena, kojemu su ironijski prigovarali lijevi i desni, odnosno Miroslav Krleža i Mile Budak. ³⁵ Ovime je nedvojbeno pridodao važnosti kulturnom djelovanju Josipa Jurja Strossmayera.

Što se tiče članaka o Strossmayeru u leksikonskim izdanjima Leksikografskoga zavoda, prvi članak objavljen je 1974. u *Leksikonu JLZ-a*. Već u tom i idućemu izdanju mogu se uočiti manje izmjene teksta. Tako se u I. izdanju spominje sljedeća rečenica: „Njegova ideja da se vjerskim jedinstvom (pravoslavlje – katoličanstvo) stvori nar. jedinstvo, nije uspjela.“ ³⁶ Spomenuta rečenica zamijenjena je u *HOL-u* (1996) ovom rečenicom: „Njegova ideja da se vjerskim jedinstvom (katoličanstvo – pravoslavlje) stvori južnoslavensko nar. jedinstvo, zlorabila se u Austro-Ugarskoj a os. u kraljevskoj i komunističkoj velikosrp. Jugoslaviji, i dala je porazne plodove.“ ³⁷ Spomenuta rečenica izbačena je u *Hrvatskome obiteljskom leksikonu* i II. izdanju *HOL-a* (2012), ali je dodana rečenica u kojoj se navodi da je bio „mecena brojnih kult. ustanova“. ³⁸ Članak u *Leksikonu AGM-a* najvećim je dijelom, kao i onaj o Starčeviću, baziran na odnosu Matoša prema ključnim osobama ovoga istraživanja, u ovome slučaju Strossmayeru. ³⁹

³² BANAC 1999B: 371.

³³ Prvi vatikanski koncil (sabor) sazvaio je papa Pio IX. 1868. godine. Na njemu je proglašena dogma o papinoj nepogrešivosti (nezabludnosti) kada govori *ex cathedra* te vjernicima predstavlja učenje koje se odnosi na obvezne odluke o vjeri i moralu.

³⁴ HE 2008: 298.

³⁵ BANAC 2012: 169.

³⁶ L JLZ 1974: 939.

³⁷ HOL 1996: 947.

³⁸ HOL 2012: 1306.

³⁹ Dio teksta koji se odnosi na Starčevićev odnos sa Strossmayerom obrađen je u odlomku naslovljenom *Starčevićev odnos prema Strossmayeru i kleru općenito*.

Osim u navedenim tiskanim izdanjima, članci o Strossmayeru, jednako kao i oni o Starčeviću, objavljeni su i u mrežnim izdanjima, u kojima su tekstovi identični ili vrlo slični onima tiskanima. Jedina bitnija razlika između tiskanih i mrežnih tekstova nalazi se u mrežnome izdanju *HE-a* te se odnosi na nadopunu rečenice: „God. 1859. novčano je darovao Zavod sv. Jeronima u Rimu, stipendirao je bosanske franjevce, pomogao osnivanje Više gimnazije u Osijeku, osnivanje Kongregacije Svetih anđela čuvara sestara dominikanki i gradnju njihova samostana u Korčuli,⁴⁰ tiskanje pojedinih hrvatskih novina, Maticu dalmatinsku, Maticu hrvatsku, Maticu srpsku i Maticu slovensku.“⁴¹ Nadalje, treba napomenuti da su tekstovi o Strossmayeru objavljeni i u *Proleksis enciklopediji* (mrežno izdanje), koja je od 2010. pod dome-nom Leksikografskoga zavoda kao mrežno izdanje, a čiji su članci posljednji put revidirani 2021 (članak o Strossmayeru revidiran je 2014). Tekstovi u njoj također su podatkovno slični ostalim leksikonskim izdanjima. Može se reći da su članci o Strossmayeru, kao i oni o Starčeviću, kroz razna izdanja tijekom godina doživjeli određene promjene, ponajviše u vidu nadopune podataka, ali i autorske interpretacije njihova lika i djela. Posebno je uočljiva promjena interpretacije prema liku i djelu Josipa Jurja Strossmayera, odnosno stavljanje njegova djelovanja u pozitivne okvire glede hrvatske državno-političke neovisnosti.

„Klasificiranje“ Starčevića i Strossmayera

Postupak „klasificiranja“, odnosno definiranja Starčevića u enciklopedijama i leksikonima dovodi nas do različitih autorskih pogleda na njegovu ulogu u društvu u kojemu je za života djelovao. Naime, što se tiče enciklopedijskih izdanja, u prvim dvama izdanjima *ELZ-a* navodi se kao političar i književnik, što se ponavlja početkom 1980-ih u *OE-u*.⁴² Zanimljivost je da je u I. izdanju *EJ-a* Starčević naveden isključivo kao političar, ne kao književnik, iako se u prethodnim i budućim izdanjima spominje kao jedno i drugo.⁴³ U novijim izdanjima Starčević se navodi kao političar i ideolog,⁴⁴ hrvatski političar,⁴⁵ ali i kao političar, publicist, pjesnik i dramski pisac,⁴⁶ čime je dodatno raščlanjeno njegovo književno-publicističko djelovanje.

⁴⁰ Nadopunu istaknuo autor teksta.

⁴¹ Strossmayer, Josip Juraj. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2013. – 2024. Pristupljeno 21. 5. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/strossmayer-josip-juraj>>.

⁴² ELZ 1964: 175; ELZ 1969: 136; OE 1981: 657.

⁴³ ŠIDAK 1971A: 127.

⁴⁴ BANAC 1999: 347.

⁴⁵ HE: 217.

⁴⁶ HKE 2012: 138.

Glede leksikonskih izdanja, Starčević je prvotno naveden kao „političar, osnivač i ideolog Hrv. stranke prava“.⁴⁷ Nadalje, tri je puta naveden kao hrvatski političar, utemeljitelj i ideolog Hrvatske stranke prava te zastupnik u Hrvatskome saboru.⁴⁸ Najnovija obrađena natuknica Starčevića navodi kao „oca domovine“, ali i suutemeljitelja i vođu Stranke prava te ključnu figuru pravaštva i hrvatskoga nacionalizma.⁴⁹ U mrežnim izdanjima nema većih promjena u odnosu na navedena tumačenja Starčevićeva lika i djela. Naime, *Krležijana*, *HE*, *Hrvatski obiteljski leksikon* i *HOL* u svojim mrežnim izdanjima donose tekstove koji definiraju Starčevića identično kao i u tiskanim verzijama. U *Proleksisu* je Starčević naveden kao hrvatski političar, književnik i publicist,⁵⁰ dok je u najnovijemu članku (trenutno dostupnom samo u mrežnome izdanju) naveden kao političar i publicist. Ovdje treba istaknuti da je u tom izdanju Starčević, osim kao Ante, naveden i kao Antun, što nije vidljivo u ostalim obrađenim izdanjima i čini svojevrsni novum.⁵¹

S druge strane, Strossmayer je u enciklopedijskim izdanjima, počevši od prvoga teksta o njemu 1964, najčešće naveden kao biskup i političar. U oba izdanja *ELZ-a*, kao i kasnijemu *EJ-u* naveden je kao biskup.⁵² U *OE-u* nije naveden samo kao biskup, nego i kao političar.⁵³ Time je stavljen naglasak na važnost njegova političkoga djelovanja, te se u svim idućim enciklopedijskim izdanjima spominje kao biskup, ali i političar. U *Krležijani* je naveden kao biskup, političar, ali i filantrop.⁵⁴ Time ga se prvi put definira, između ostaloga, kao filantropa, što se ponavlja u *HKE-u* gdje je, uz spomenuto, naveden i kao političar, biskup te kulturni djelatnik.⁵⁵ Time je stavljen naglasak na njegov kulturni značaj, odnosno važnost njegova kulturnoga djelovanja. Primjećuje se da je tekstove u *Krležijani* i *HKE-u* potpisao isti autor (Ivo Banac) te da je u novijemu od njih (*HKE-u*, op. a.) prilikom definiranja dodano da je Strossmayer bio kulturni djelatnik, čime je dodatno potvrđen njegov značajan i opsežni kulturni utjecaj. Završno, Strossmayer je u *HE-u* naveden kao đakovački biskup i hrvatski političar.⁵⁶

⁴⁷ L JLZ 1974: 928.

⁴⁸ HOL 1996: 936; HOL 2012: 1293; *Hrvatski obiteljski leksikon* 2005: 73.

⁴⁹ MELEM HAJDAROVIĆ 2015: 384.

⁵⁰ Starčević, Ante. *Proleksis enciklopedija* (online), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014. Pristupljeno 20. 5. 2024. <https://proleksis.lzmk.hr/46735/>.

⁵¹ MATKOVIĆ, Stjepan. „Starčević, Ante (Antun)“. U *Hrvatski biografski leksikon* (mrežno izdanje).

⁵² ELZ 1964: 213; ELZ 1969: 172; ŠIDAK 1971B: 195.

⁵³ OE 1981: 703.

⁵⁴ BANAC 1999B: 371.

⁵⁵ BANAC 2012: 169.

⁵⁶ HE 2008: 297.

U prva četiri leksikonska izdanja Strossmayer je naveden kao đakovački biskup, vođa Narodne stranke, utemeljitelj i pokrovitelj JAZU te utemeljitelj Hrvatskoga sveučilišta.⁵⁷ U posljednjemu od tiskanih leksikonskih izdanja, odnosno u *Leksikonu AGM-a*, definiran je kao đakovački biskup, istaknuti mecena i vođa Narodne stranke.⁵⁸ Što se mrežnih izdanja tiče, u njima je Strossmayer naveden na jednak način kao u tiskanim izdanjima, uz napomenu da tekst o njemu u *HBL-u* do trenutka pisanja ovoga članka još nije bio otisnut ni dostupan u mrežnome izdanju. Zaključno, u mrežnome izdanju *Proleksis enciklopedije* Strossmayer je naveden kao hrvatski biskup, političar i mecena.⁵⁹

Starčevićev odnos prema Strossmayeru i kleru općenito

Za odnos između Starčevića i Strossmayera možemo reći da je prošao najmanje dvije faze. Prva je svakako negativan međusobni odnos, a druga bi obuhvaćala vrijeme nakon njihova pomirenja 1893. godine. Prije nego se taj odnos opširnije obradi kroz spomenuta izdanja, važno je skrenuti pozornost na Starčevićev odnos prema kleru, ali i odnos klera prema Starčeviću, odnosno na koji je način taj međusobni odnos prikazan u obrađenim izdanjima. Za početak treba napomenuti da se navodi da je Starčević, zajedno sa Supilom i Radićem, bio napadan od strane klerikalaca koji su ga godinama „žigosali i denuncirali kao buntovnika, ‘nezna-božca, antikersta’ koji ‘ruši sve naredbe Boga, ljudi i crkve’“.⁶⁰ Povrh navedenoga, treba napomenuti da je Starčević redovito negativno govorio o ulozi klera. Tako se za Starčevića navodi da je u drugoj polovici 19. stoljeća „ustajao protiv negativne uloge klera u nacionalnom i polit. životu Hrvatske“.⁶¹ Napadi klerikalaca na Starčevića zbog njegova kritiziranja klera spomenuti su i u *Leksikonu JLZ-a*.⁶² Navode se sljedeći razlozi za takvo djelovanje: „što je crkva kulturno unazađivala narod; što je služila tuđinskim ugnjetačima Hrvatske; što je različitost vjerske pripadnosti zloupotrebljavala za širenje nacionalnoga razdora u jedinstvenome narodu“.⁶³ Istaknut je i Starčevićev negativan odnos prema isusovačkome redu i Austriji, ali i mišljenje da dobro u narodu dolazi od toga „što on ne sluša i ne sledi popa“.⁶⁴ U najnovijemu od obrađenih članaka, onome u *HBL-u*, navedeno

⁵⁷ L JLZ 1974: 939; HOL 1996: 947; HOL 2012: 1306; *Hrvatski obiteljski leksikon* 2005: 107.

⁵⁸ MELEM HAJDAROVIĆ 2015: 390.

⁵⁹ Strossmayer, Josip Juraj. *Proleksis enciklopedija* (online), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014. Pristupljeno 21. 5. 2024. <https://proleksis.lzmk.hr/47013/>.

⁶⁰ ELZ 1964: 176; ELZ 1969: 136; OE 1981: 658.

⁶¹ ISTO.

⁶² L JLZ 1974: 928.

⁶³ ELZ 1964: 176; ELZ 1969: 136; OE 1981: 658.

⁶⁴ ISTO.

je da se Starčevića u katoličkim krugovima držalo protucrkvenim političarom, a geslo „Bog i Hrvati“ tumačilo se odrazom težnja Giuseppea Mazzinija za uništenjem „oltara i prijestolja“, dok je Starčević smatrao da bi se klerikalci trebali baviti svojim pozivom.⁶⁵ Negativan odnos njega i klera spomenut je i u *HE* glede njegova suprotstavljanja djelovanju klera u politici, što je u crkvenim krugovima izazvalo negativne reakcije, odnosno njegovu osudu.⁶⁶ Iz ovoga se jasno vidi da su autori tekstova u obrađenim izdanjima obradili važnost negativne strane odnosa Starčevića i klera, odnosno važnost njihovih međusobnih nesuglasica koje su, u većoj ili manjoj mjeri, prenesene na Starčevićev početni negativan stav o Strossmayeru, koji je trajao najmanje do njihova pomirenja.

Što se tiče odnosa Starčevića i Strossmayera, on se u starijim izdanjima manje spominje. U tekstovima o Starčeviću u dvama izdanjima *ELZ-a* i *OE-a* taj odnos nije spomenut, nego samo negativan Starčevićev odnos prema kleru i obrnuto. Nadalje, u tekstovima o Strossmayeru, taj odnos spominje se u vidu rečenice u kojoj je navedeno da je biskup svojim austronutarizmom izazvao otpor nekolicine utjecajnih ljudi, među kojima je spomenut i Starčević.⁶⁷ Strossmayerovo djelovanje, koje je izazvalo nepovjerenje katolika i pravoslavaca spomenuto u prvim izdanjima,⁶⁸ zasigurno nije pozitivno utjecalo na Starčevićevo mišljenje o njemu. Starčević je svoje protivnike, među kojima i Strossmayera, osuđivao za loš položaj Hrvata u tadašnjoj Monarhiji.⁶⁹

U *Krležijani* se spominje da Starčević pljuje na Strossmayerovu „žlicu duševnog sladoleđa“, a zanimljiva je i posljednja rečenica koja se tiče Šidakova članka u *EJ-u*, u kojoj autor (I. B., op. a.) navodi da je upravo taj članak „Krležin hommage najvećem hrvatskom buntovniku i društvenom kritičaru XIX. st.“⁷⁰ U tekstu o Strossmayeru navodi se da su on („đakovački Vladika“) i Starčević bili antipodi, ali i predmeti kulta te su dijelili naziv „oca domovine“, a Strossmayer, za razliku od Starčevića, nije uživao naklonost Miroslava Krleže. S druge strane, autor se dotiče negativne slike o Strossmayeru u, kako navodi, neupućenoj javnosti, a za nju tvrdi da je nastala većim dijelom zbog Krleže.⁷¹ Njihov odnos spomenut je i u *HE-u* glede zastupničkog mandata Starčevića iz 1865. kada je, uslijed sukobljavanja s neistomišljenicima, prekinuo veze s Mažuranićem, ali i Strossmayerom.⁷²

⁶⁵ MATKOVIĆ, Stjepan. „Starčević, Ante (Antun)“. U *Hrvatski biografski leksikon* (mrežno izdanje).

⁶⁶ HE 2008: 217.

⁶⁷ ELZ 1964: 213; ELZ 1969: 172; OE 1981: 704.

⁶⁸ ISTO.

⁶⁹ MATKOVIĆ, Stjepan. „Starčević, Ante (Antun)“. U *Hrvatski biografski leksikon* (mrežno izdanje).

⁷⁰ BANAC 1999A: 348.

⁷¹ BANAC 1999B: 371–372.

⁷² HE 2008: 217.

U *Leksikonu AGM-a* njihov je odnos spomenut u pogledu „antonimije pravaštva i narodnjaštva“, odnosno antonimije Starčevića zvanog „Stari“ i Strossmayera zvanoga „Štroca“. Navodi se da ih je Matoš vidio kao dvije nadopunjujuće strane hrvatske politike, uspoređujući ih s Friedrichom Schillerom i Johannom Wolfgangom Goetheom, a za razliku od Krleže, Matoš je o Strossmayeru pisao s poštovanjem. Upravo njih dvojicu Matoš je vidio kao „očeve domovine Hrvatske“. ⁷³ U tekstu o Strossmayeru navodi se „kako bi Starčević ili Eugen Kvaternik postali poput Strossmayera da su imali biskupsku rentu, ali da Strossmayer nikada ne bi mogao, u njihovim uvjetima, postati poput Starčevića ili Kvaternika“. ⁷⁴

Sastanak pomirenja između Starčevića i Strossmayera 1893. spominje se prvi put u *EJ-u* kao događaj kojim je otvoren put za privremeno sjedinjenu hrvatsku opoziciju. ⁷⁵ Ovaj je sastanak u tome izdanju kratko spomenut i kao pokušaj odnosno kratkotrajna epizoda izmirenja, kojim se pokušalo dati čvrst temelj suradnji njihovih stranaka (u to vrijeme opozicijskih). ⁷⁶ U *Leksikonu AGM-a* navodi se da su se sastali 20. lipnja 1893. u Krapinskim Toplicama te da je javnost taj događaj doživjela kao njihov znak pomirbe, odnosno znak pomirbe njihovih političkih stranaka. ⁷⁷ Susret se spominje i u najnovijemu od obrađenih članaka (u *HBL-u*), u kojemu autor navodi da se sastanak u oporbenome tisku „tumačio krajem animoziteta i uskladbom političkih koncepcija, no događaji su to opovrgnuli“. ⁷⁸ Ovime je u *HBL-u* dan ponešto drugačiji pogled na ovaj događaj nego u prethodnim izdanjima.

Iz svega iznesenoga proizlazi jasan dojam da odnos Starčevića i Strossmayera nije bio najbolji, barem do njihova pomirenja, ali treba napomenuti da se ponegdje spominju i stavovi u kojima su se ipak slagali. U tekstu o Strossmayeru u *EJ-u* vidljivi su podaci da je glede austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878, koju nije odobravao, „predvidio ispraznost želje za priključenjem zaposjednutih pokrajina Hrvatskoj i navijestio kobnost okupacije za opstanak Monarhije“. Strossmayer kao i „Starčević smatrao je korisnijom autonomiju tih pokrajina pod vlašću sultana“. ⁷⁹ Starčević i Strossmayer spominju se na još nekoliko mjesta u obrađenim člancima, ali je u ovome radu naglasak stavljen na dijelove teksta koji se odnose na njihov međusobni odnos ili ono što bi nam taj odnos trebalo opisati što jasnije, barem što se tiče obrađenih članaka, tj. u njima iznesenih podataka.

⁷³ MELEM HAJDAROVIĆ 2015: 384. Vrlo slični podatci vidljivi su i u članku o Strossmayeru u istome izdanju.

⁷⁴ ISTO: 391.

⁷⁵ ŠIDAK 1971A: 130.

⁷⁶ ŠIDAK 1971B: 197.

⁷⁷ MELEM HAJDAROVIĆ 2015: 391.

⁷⁸ MATKOVIĆ, Stjepan. „Starčević, Ante (Antun)“. U *Hrvatski biografski leksikon* (mrežno izdanje).

⁷⁹ ŠIDAK 1971B: 197.

Zaključak

Iz obrađenoga gradiva možemo doći do zaključka da su, sasvim logično, obrađeni članci u enciklopedijskim i leksikonskim izdanjima Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža* od njegova osnivanja 1950. pa do današnjih dana sustavno objavljujivani, revidirani i ažurirani, odnosno nadopunjavani. Njihov se sadržaj od prvih članaka u prvoj polovici 1960-ih do današnjih dana redovito mijenjao, ponegdje samo u vidu manjih podatkovno-sadržajnih promjena, a ponegdje u vidu nanovo pisanih članaka. Enciklopedijski su članci, sasvim logično, u prosjeku prilično duži od onih u leksikonskim izdanjima, izuzev članaka u *Leksikonu Antuna Gustava Matoša*, u kojima je naglasak stavljen na Matošev pogled na Starčevića i Strossmayera. Neke od promjena znatno su utjecale na interpretaciju Starčevićeva i Strossmayerova lika i djela, odnosno njihove općenite važnosti i društvene uloge. Kao najvažnije interpretativne promjene treba svakako izdvojiti one sadržane u člancima Ive Banca u kojima negira negativne kritičke stavove o Strossmayerovu stavu u vezi s hrvatskom neovisnošću, a u jednome od njih navodi ga kao našega najvećeg kulturnog mecenu, pridajući time njegovu djelovanju iznimnu kulturnu važnost. Svakako treba istaknuti da su definiranja njih dvojice u obrađenim izdanjima kroz godine doživjela određene preinake i nadopune, posebice vidljive u novijim izdanjima iz razdoblja samostalne i suverene Republike Hrvatske. Tako se, primjerice, u I. izdanju *Hrvatskoga općega leksikona* Starčević prvi put u obrađenim izdanjima spominje kao „otac domovine“, a pomnijim čitateljima neće promaći ni vidljive promjene u izdanjima *Hrvatske enciklopedije* (tiskano i mrežno izdanje), čije se mrežno izdanje danas redovito revidira i nadopunjuje. Uz sve navedeno, važnost međusobnoga odnosa Starčevića i Strossmayera nije zaobišla ni enciklopedijska ni leksikonska izdanja te je znatan dio sadržaja posvećen upravo tomu, odnosno objašnjavanju razloga njihova negativnoga odnosa koji je bio prisutan (najmanje) do njihova pomirenja 1893. u Krapinskim Toplicama. Kao najznačajnije i podatkovno najbogatije članke o Starčeviću i Strossmayeru svakako treba izdvojiti one u I. izdanju *Enciklopedije Jugoslavije* i mrežnome izdanju *Hrvatskoga biografskog leksikona*, koji će, siguran sam, biti neizostavnim predmetom istraživanja prilikom svakoga budućeg pisanja novih enciklopedijskih i leksikonskih članaka.

U prigodnome izdanju Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža*, objavljenom povodom obilježavanja obljetnice njegovoga rođenja 2023, Starčević je spomenut u prosluvi knjige u kontekstu Krležina mišljenja da je on naša najlucidnija glava. Osim toga, prema riječima autora proslava Filipa Hameršaka, „Starčević je povoljno intonirane članke dobio u *Enciklopediji Leksikografskoga zavoda* 1964. te, znatno opsežniji, donekle s drukčijih polazišta, mjestimično i kritičan, u *Enciklopediji Jugoslavije* 1971.“⁸⁰ a mogu samo konstatirati da se njegova važnost prenijela i na

⁸⁰ HAMERŠAK 2023: 3.

novija izdanja Leksikografskoga zavoda. Članci o Strossmayeru, uvjetno rečeno, možda nisu bili te sreće kao oni o Starčeviću, s obzirom na negativan utjecaj u vezi s pojedinim dijelovima Strossmayerova djelovanja, što je svakako Ivo Banac nastojao ispraviti svojim autorskim člancima, podigavši enciklopedijske članke o njemu na jednu, da se tako izrazim, novu razinu u kojoj negira pojedina prijašnja (ponegdje) ukorijenjena negativna razmišljanja o Strossmayerovu djelovanju, posebice vezano uz hrvatsku državno-političku samostalnost. Koliko je autoru teksta poznato, prva je osoba koja je na ovaj način obradila Starčevića i Strossmayera u enciklopedijskim i leksikonskim izdanjima Leksikografskoga zavoda *Miroslav Krleža*. Naravno, prostora za daljnje istraživanje ove teme, kao i njoj sličnih tema, ima. Primjerice, može se istražiti odnos autorâ prema drugim aspektima Starčevićeva i Strossmayerova djelovanja, a svakako se slična istraživanja mogu provesti za brojne druge ličnosti uvrštene u ista ili slična izdanja. Ovaj tekst može poslužiti kao uvod u daljnja istraživanja ovakvih i njima sličnih tema.

Bibliografija

Literatura

- BANAC, Ivo. 1999A. „Starčević, Ante“. U *Krležijana*, sv. 2, (M–Ž). Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*.
- BANAC, Ivo. 2012. „Strossmayer, Josip Juraj“. U *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 4 (S–Ž). Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*.
- BANAC, Ivo. 1999B. „Strossmayer. Josip Juraj“. U *Krležijana*, sv. 2 (M–Ž), 1999. Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*.
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, 1. izd., sv. 7 (Sindikalizam–Žvale), 1964.
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, 2. izd., sv. 6. (Skadar–Žvale), 1969.
- HAMERŠAK, Filip. 2023. Proslav. U *Ante Starčević u enciklopedici Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža (1823 – 1950 – 2023)*. Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*.
- Hrvatska enciklopedija*, sv. 10 (Sl–To), 2008.
- Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 4 (S–Ž), 2012.
- Hrvatski obiteljski leksikon*, sv. 10. (Slu–Traj), 2005.
- Hrvatski opći leksikon*, 1. izd., 1996.
- Hrvatski opći leksikon*, 2. izd., 2012.
- KRLEŽA, Miroslav. 2016. *Marginalije o gradovima i ljudima*. Zagreb: Ljevak.
- KRLEŽA, Miroslav. 2011. *Marginalije (1000 izabranih komentara o tekstovima za enciklopedija JLZ)*. Beograd: Službeni glasnik.
- Leksikon Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda: A–Ž*, 1974.

MELEM HAJDAROVIĆ, Mihaela. 2015A. „Starčević, Ante“. U *Leksikon Antuna Gustava Matoša*. Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*.

MELEM HAJDAROVIĆ, Mihaela. 2015B. „Strossmayer, Josip Juraj“. U *Leksikon Antuna Gustava Matoša*. Zagreb: Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*.

Opća enciklopedija (Jugoslavenskog leksikografskog zavoda), sv. 7 (Raš–Szy), 1981.

ŠIDAK, Jaroslav. 1971A. „Starčević, I. Ante“. U *Enciklopedija Jugoslavije*, 1. izd., sv. 8 (Srbija–Ž). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.

ŠIDAK, Jaroslav. 1971B. „Strossmayer, Josip Juraj“. U *Enciklopedija Jugoslavije*, 1. izd., sv. 8 (Srbija–Ž). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.

Periodika

Kolo (časopis Matice hrvatske), br. 1, 2007.

Radovi (Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*), br. 8, 1999.

Mrežni izvori

Hrvatski obiteljski leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*. <https://hol.lzmk.hr>.

Hrvatski opći leksikon, mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*. <https://hol2.lzmk.hr>.

Krležijana, mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*. <https://krlezijana.lzmk.hr>.

MATKOVIĆ, Stjepan. „Starčević, Ante (Antun)“. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024)*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2024. Pristupljeno 22. 5. 2024. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/starcevic-ante>>.

Starčević, Ante. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2013. – 2024. Pristupljeno 23. 5. 2024.

Starčević, Ante. *Proleksis enciklopedija* (online), mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2014. Pristupljeno 20. 5. 2024. <https://proleksis.lzmk.hr/46735/>.

Strossmayer, Josip Juraj. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2013. – 2024. Pristupljeno 21. 5. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/strossmayer-josip-juraj>>.

Strossmayer, Josip Juraj. *Proleksis enciklopedija* (online), mrežno izdanje. Leksikografski zavod *Miroslav Krleža*, 2014. Pristupljeno 21. 5. 2024. <https://proleksis.lzmk.hr/47013/>.

Starčević and Strossmayer in the Editions of the Lexicographic Institute - Analysis and Interpretation (with an Emphasis on the more Important Differences in the Texts and the Relationship between Starčević and Strossmayer)

The article lists all the encyclopedic and lexicographical articles in the printed and online editions of the *Miroslav Krleža* Lexicographic Institute (including the article in the online edition of the *Croatian Biographical Lexicon* from 2023) concerning Ante Starčević and Josip Juraj Strossmayer. The author provides a categorized list of all mentioned editions in chronological order, after which he states the most important differences. In doing so, emphasis is placed on the texts that are most similar in content, while in more extensive articles individual parts are analyzed. In addition to the above, the introductory definition, i.e. the introductory description of Starčević and Strossmayer in the articles, is analyzed, from which the differences created in the editions over the years can be observed. The concluding emphasis is placed on the treatment of parts of the articles that concern the relationship between Starčević and clericalism in Croatia in general, and accordingly his relationship with Strossmayer, that is, their presentation and explanation in the articles. The author, as the first person to deal with this topic, tries to provide as comprehensive a list as possible of the most important differences that arose in the articles, but also to show the relationship between Starčević and Strossmayer in the edited editions as well as possible, creating a base for further research on similar lexicographical topics.

Key words: Ante Starčević, Josip Juraj Strossmayer, Encyclopedias, Lexicons, Clergy

Ključne riječi: Ante Starčević, Josip Juraj Strossmayer, enciklopedije, leksikoni, kler

Ivan Samardžija
Leksikografski zavod Miroslav Krleža
Frankopanska ulica 26
10 000 Zagreb
ivan.samardzija@lzmk.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Filip Šimetin Šegvić i Jure Trutanić

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),

Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),

Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),

Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),

Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at

Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“

<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*